

or several persons or centres is regular. In that time the territory of Eastern Halychyna wasn't isolated in the context of dominicans' religious life, because the order obeyed to Vatican directly and made attempts to distribute its activity further in the East. In spite of minority of Roman-Catholic confession's believers on this territory, the dominicans' activity was relatively minor but enough notable in Eastern Halychyna.

Key words: Dominicans, order, organization, redaction, science, pastoral care.

До редакції надійшла 20.12.2015.

УДК 94(477): 324] «192»

© Владислав Бурда
(Київ)

АБСЕНТЕЇЗМ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ ДО МІСЦЕВИХ РАД УСРР У 1920-ТІ РОКИ

У статті розглядається активність населення УСРР під час виборчих кампаній до місцевих рад протягом 1920-х рр. Визначено основні причини низької явки виборців на виборчі дільниці у першій половині 1920-х рр. Простежується зміна ставлення компартійно-радянського керівництва до проблеми абсентеїзму. З'ясовуються форми та методи державної політики, направленої на підвищення активності виборців. Показано їхній зв'язок із суспільно-політичними та економічними процесами у середині держави. Наголошується на значенні подолання абсентеїзму виборців для легітимації більшовицького режиму.

Ключові слова: Українська СРР, абсентеїзм, виборчі кампанії, виборче законодавство, місцеві ради, Комуністична партія.

У перше десятиліття більшовицького правління в Україні вибори до рад були одним із головних засобів легітимації нового режиму. Залучення населення до виборчого процесу робило його, вочевидь, причетним до формування державних органів і фактично означало визнання нової влади. За таких умов явка виборців у день голосування та рівень абсентеїзму були чи не єдиними показниками ставлення пересічних громадян до радянської державності.

Проблема активності виборців у 1920-х рр. у вітчизняній історичній науці залишається майже не дослідженою. Як історики радянської доби, так і сучасні автори здебільшого обмежуються констатацією самого факту низької участі населення у виборчому процесі, не звертаючи уваги на причини цього явища та заходи більшовицького режиму, направлені на його подолання.

Між тим, спостерігається зацікавлення вивченням окресленої теми у російській історіографії. Так, у працях М.С. Саламатової фактично вперше на пострадянському просторі розглядається питання абсентеїзму [9]. Зокрема, дослідниця на прикладі модифікацій російського виборчого законодавства 1920-х рр. простежує зміни у ставленні загальносоюзного партійного керівництва до проблеми абсентеїзму.

Таким чином, питання участі населення УСРР у виборчому процесі 1920-х рр. є малодослідженим. Разом з тим, дослідження активності виборців в окреслений період та заходів більшовицької партії щодо її підвищення дозволяє про-

стежити взаємовідносини населення і компартійної влади у межах виборчого процесу та сформувати уявлення про ставлення пересічних громадян до радянських владних інституцій.

Радянська виборча система 1920-х рр. передбачала щорічне переобрання депутатів рад усіх рівнів. Виборчі кампанії розтягувалися у часі, зазвичай, на два-три місяці. Підготовча робота до виборів передбачала складання списків виборців та осіб, позбавлених виборчих прав. Безпосередньо обрання депутатів відбувалося на виборчих зборах і проходило у кілька етапів. Спочатку відбувалися вибори сільських та міських рад, з представників яких почергово формувалися волосні, повітові та губернські з'їзди рад (після проведення адміністративно-територіальної реформи 1923–1925 рр. – районні та окружні). Останні делегували депутатів на Всеукраїнський з'їзд рад. Одночасно з виборами проводилися кампанії по перевірці низових органів влади. Безпосередньо перед голосуванням ради усіх рівнів звітували про виконану роботу. Така побудова виборчого процесу мала, за задумами більшовицько-радянського керівництва, забезпечити тісний зв'язок між органами влади та виборцями.

Проте, у першій половині 1920-х років високий інтерес населення до виборчих кампаній мав місце лише у звітах радянських функціонерів, але, що важливо і насторожуючи, без чисельно-відсоткових показників активності виборців. Так відповідні дані по перших ви-

борах 1920-х рр. взагалі неможливо встановити через низький рівень ведення виборчої документації. Звичайно, такий стан речей багато в чому був викликаний післяреволюційним хаосом. Проте, цілком закономірним може бути і пояснення цього відсутністю бажання державних і компартійних керівних органів приховати факти незадовільного рівня участі населення у виборчих кампаніях. Високий рівень абсентеїзму підтверджують, зокрема, показники явки виборців під час кампанії по переобранню рад 1923/1924 рр. У ній за даними голови Всеукраїнської центральної виборчої комісії взяло участь лише близько 28–29% осіб, які були внесені до списків виборців [21, арк. 119].

У значній мірі низька явка у день голосування була викликана об'єктивними причинами, пов'язаними з недосконалою організацією процесу обрання депутатів. Зокрема, виборче законодавство першої половини 1920-х рр. передбачало утворення лише однієї виборчої дільниці на території сільради. За таких умов виникала проблема відсутності приміщень, яке б могло вмістити усіх виборців, кількість яких у великих селах могла досягати кількох тисяч. До того ж, вибори у першій половині 1920-х рр., зазвичай, відбувалося наприкінці осені – початку зими і таким чином припадали на холодну пору року. У результаті значна частина виборців не бажала мерзнути на вулиці чи навпаки сидіти у переповнених задушливих приміщеннях у день голосування і залишалася вдома.

Негативно впливав на активність населення і занадто розтягнутий у часі порядок денний роботи виборчих зборів. Відповідно до тогочасної практики обрання депутатів відбувалося лише після виголошення представниками органів влади кількох звітів про виконану роботу. Так, у вересні 1923 р. Донецький губернський виконавчий комітет визначив порядок денний виборів сільрад: звіт районного виконавчого комітету, звіт голови сільради, питання допомоги повітряному флоту і лише після цього самі вибори [21, арк. 96]. Обтяжені тривалими доповідями виборчі зібрання викликали у населення роздратування і втому. У результаті багато виборців, не дочекавшись голосування, залишали виборчі дільниці. Коментуючи цю ситуацію на нараді з питань підсумків виборчої кампанії у січні 1925 р. представник Київського губвиборчого Білоус зазначав, що «коли ми надсилаємо на райони доповідачів, вони зазвичай починають говорити 3–4 години про Францію, Англію. Селяни від подібної мови втомлюються і починають розходитися. Так, один товариш говорив

2–3 години. Зібрався сход близько 2000, а залишилося 150» [15, арк. 20].

Невисока виборча активність була також пов'язана з поглядами населення на свою участь у суспільному житті, які ще багато в чому, особливо у сільській місцевості, базувалися на пережитках патріархального укладу. Зокрема, на вибори сільрад часто приходив лише голова домогосподарства, який відповідно до традицій організації громадського життя у сільському середовищі, представляв інтереси усієї родини. З цього приводу у грудні 1923 р. Харківський губвиборчком нарікав, що за умов, коли на вибори з'являється лише один представник від двору, хоча у ньому зазвичай проживає як мінімум три особи, неможливо домогтися хоча б 50% явки виборців [12, арк. 23].

Схожі корені мала і проблема жіночого абсентеїзму. Тогочасне населення вважало обов'язком жінок ведення хатнього господарства, але аж ніяк не участь у суспільному житті. До того ж жінки мали значно нижчий рівень писемності та й досвіду участі у громадських справах їм бракувало [5, с. 167]. Із цього випливало переважно негативне ставлення чоловічої частини населення до участі жіноцтва у виборах. Центральною виборчою комісією під час виборчої кампанії 1924/1925 рр. було виявлено багато випадків, коли чоловіки забороняли своїм дружинам та дочкам йти на виборчі збори, а у Павлоградському і Артемівському районах були зафіксовані побиття жінок, які були обрані до сільрад [17, арк. 257]. Така позиція чоловіків часто співпадала і з самим баченням жінок свого місця у суспільному житті. Під час виборів 1923/1924 рр. у Житомирській окрузі жінки заявляли «нема чого заходити до сільради» [13, арк. 58].

Важливою причиною низької активності населення на виборах була і свідома відмова брати участь у виборах, як протест проти запровадженого порядку обрання депутатів рад. Особливу відразу в населення викликала впроваджена процедура обрання кандидатів. Радянське виборче законодавство початку 1920-х рр. передбачало два способи голосування – за окремі кандидатури чи за попередньо подані списки (зокрема, ця норма містилася в Інструкціях Центрвиборчкому 1920 та 1921 рр.) [10, арк. 16; 11, арк. 291]. Проте, на практиці використовувався виключно другий варіант. Списки ж подавалися у переважній більшості випадків лише місцевими осередками Комуністичної партії, комітетами незаможних селян чи профспілками. За таких умов у день голосування виборці були позбавленні будь-якої альтернативи вибору. Відсутність можливості

впливу на персональний склад рад породжувало у населення справедливе обурення. Часто відмова брати участь у виборах пояснювалася формулюваннями на кшталт «зайва річ балакати про перевибори, бо виберуть кого самі хочуть» [18, арк. 23].

Невдоволення виборців викликало і включення до списків кандидатів осіб, які не проживали у селі і були його мешканцям невідомі. Поширеною була практика, коли кандидатами у депутати, у разі відсутності місцевих партосередків, висувалися комуністи та комсомольці з інших сіл чи міст. Вони не були знайомі з реаліями місцевого життя, що впливало на їхню ефективність вирішення проблем громади, а часто вони взагалі не приступали до виконання депутатських обов'язків. Навіть незаможники, які були опорою більшовиків, нерідко виступали проти таких «чужинців» [11, арк. 54].

Подібною була ситуація і в містах. У пропорованих органами влади чи підконтрольними їм громадськими структурами списках часто траплялися неавторитетні у середовищі виборців особи та маловідомі партійні функціонери. Зокрема, у грудні 1923 р. у Вінниці при обранні депутатів до міської ради у союзі будівельників виборці активно виступали проти «чужих» для союзу кандидатів із числа членів КП(б)У [26, арк. 42].

Таким чином, інертне ставлення населення до виборів можна пояснити як недоліками організаційно-технічного забезпечення виборчих кампаній; патріархальними традиціями українського суспільства, так і цілком усвідомленим виявленням протесту проти запровадженої системи виборів та системи організації влади.

У перші роки після приходу до влади в Україні, невисока активність виборців не викликала у більшовиків суттєвих нарікань. В умовах, коли ще зберігалася активність «антирадянських партій» – меншовиків, есерів та укапів, ще остаточно не згас повстанський рух, низька явка виборців полегшувала формування лояльного депутатського корпусу рад.

Проте із зміцненням радянської влади така ситуація перестала їх вдовольняти. Участь у голосуванні лише третини виборців, ставила під сумнів легітимність нового режиму і свідчила про фактичний відрив органів влади від основної маси населення. Така ситуація викликала занепокоєння у керівництва більшовицької партії. У травні 1924 р. шляхи вирішення цієї проблеми активно обговорювалися на XIII з'їзді РКП(б). Генеральний секретар РКП(б) Й. Сталін з цього приводу зазначав, що якщо зростаючу політичну активність селянства не направити

у русло радянського будівництва, то вона може піти повз ради і вилитися у відкриті «бандитські виступи». У резолюції з'їзду «Про роботу на селі» наголошувалося, що перед партією стоїть невідкладне завдання розгортання боротьби по об'єднанню навколо себе широких мас безпартійного населення та залучення його до радянського будівництва [8, с. 90–91].

Практичне виконання настанови знайшло відображення у змінах виборчого законодавства радянських республік, спрямованих на підвищення активності виборців. Так, за два місяці до старту чергової виборчої кампанії, 10 вересня 1924 р., ВУЦВК було прийнято постанову «Про виборчі права громадян і порядок переведення виборів», положення якої передбачали технічне вдосконалення та лібералізацію виборчого процесу. Згідно цієї ухвали виборчим правом могли скористатися більш широкі кола населення. Відтепер право голосу отримали особи, які використовували найману працю для виконання сезонних робіт чи для хатнього обслуговування; торговці, які продавали продукти власного виробництва, якщо вони не були зобов'язані отримувати для цього промислових свідоцтв; робітники, які працювали на приватних підприємствах, та члени сільських та міських артільей кустарів [2, с. 664–666]. Розширення категорій населення, які мали право голосу, мало показати лібералізацію політичного режиму і в такий спосіб підвищити зацікавленість в участі у голосуванні економічно зміцнілих у добу непу груп населення (наприклад, середняків у селі). До того ж, за рахунок колишніх позбавленців збільшувалась кількість виборців. Передбачалися також зміни у технічно-організаційному облаштуванні виборів. Вирішити проблему нехватки просторих приміщень для голосування мав дозвіл на утворення кількох виборчих дільниць на території однієї сільради. До того ж вводилася карткова система, яка передбачала вручення виборцям спеціальних карток-запрошень на вибори [2, с. 675–676]. У такий спосіб планувалося сформувати у населення усвідомлення необхідності брати участь у голосуванні.

Проте, результати виборів 1924/1925 рр. для компартійного керівництва виявилися невтішними. Так, голова Всеукраїнської центральної виборчої комісії П.І. Буценко на січневому пленумі ЦК КП(б)У 1925 р. зазначав, що у виборчій кампанії 1924/1925 рр. за даними 7 губерній у середньому взяло участь лише 35% населення [21, арк. 119]. При цьому по деяких регіонах відвідуваність виборчих зборів була ще нижчою. Наприклад, меншою за 35% явка

була у 18 із 23 районів Київського округу, 7 із 10 – Черкаського, 12 із 14 – Уманського, 4 із 9 – Бердичівського тощо [14, арк. 32]. Високу явку показали лише округи, де було запроваджено систему карткових запрошень. Губернські виборчі комісії та Центрвиборчком пояснювали ці результати появою персональної відповідальності у населення з'явитися на вибори після вручення виборчих карток [15, арк. 19].

Незадовільні для більшовиків показники явки на виборах мали кілька причин. Новий виборчий закон хоча і був ліберальнішим за попередній, проте не знівелював прогалини у виборчому процесі, які породжували найбільше неприйняття у населення, в першу чергу, систему голосування за списки кандидатів. До того ж зіграв свою роль і брак часу. Зокрема, Центрвиборчком не встиг виготовити достатню кількість виборчих карток-запрошень, щоб задовольнити потреби усіх губерній.

Хоча активність виборців і зростає у порівнянні з минулим роком, проте не виправдала очікувань компартійно-радянського керівництва. На союзному рівні було вирішено вжити екстрених заходів для вирішення цієї ситуації. 29 грудня 1924 р. Президія ЦВК СРСР постановила відмінити результати виборів і провести перевибори там, де проголосувало менше 35% виборців або були скарги на незаконні дії виборчих комісій. Враховуючи, що в Україні середній показник відвідуваності виборів склав якраз 35%, січневий пленум КП(б)У постановив проводити перевибори в тих районах, де явка була менше 30% [1, с. 235]. Загалом по УСРР були анульовані результати виборів у 1200 селах [16, арк. 4]. Повторне голосування в них відбулося наприкінці лютого – початку березня 1925 р. і супроводжувалося посиленою агітаційною роботою партійних органів та введенням у них системи карткових запрошень. Завдяки цьому активність виборців у межах республіки піднялася до 41,2% [19, арк. 104].

Досвід повторних виборів партійно-радянські органи використали при підготовці виборчої кампанії 1925/1926 р. 17 листопада 1925 р. з'явився новий виборчий закон. Відповідно до нього знову розширювалося коло осіб, які мали право голосу. Були повністю зняті обмеження для осіб, які використовували найману працю у сільському господарстві за умови, що вони були самі у ньому задіяні; ремісників та кустарів, які мали не більше двох найманих робітників; осіб, що торгували продуктами власного виробництва; служителів релігійних культів, коли зазначена робота була для них не основною [3, с. 1347–1349].

В результаті кількість позбавленців у масштабах республіки знизилася з 3,7% у виборчій кампанії 1924/1925 рр. до 2,1% у 1925/1926 рр., при цьому по містах цей показник становив 9,3%, а по селах лише 1,4% [19, арк. 103, 108].

Відбулися зміни і у порядку проведення виборів. Хоча у новому положенні поряд з голосуванням за окремі кандидатури і зберігалася норма про висунення списків кандидатів, то відтепер до них дозволялося вносити зміни на виборчих зборах. Рішення про спосіб обрання депутатів приймалося самими виборчими зборами. Крім того виборчим комісіям та їхнім уповноваженим заборонялося від себе висувати і пропонувати громадянам кандидатури на виборах [3, с. 1357].

Продовжувалося також технічне вдосконалення виборчого процесу. Зокрема, систематично проводилася робота по збільшенню кількості виборчих дільниць. Так, у Старобільському окрузі у порівнянні з минулим роком їхня кількість зростає з 179 до 387, Павлоградському – з 180 до 689, Первомайському – з 339 до 720 [27, арк. 15].

Демократизація багатьох виборчих процедур, відмова від прямого впливу членів виборчих комісій на хід виборів, запровадження карткової системи призвели до значного зросту активності виборців. Вперше за роки існування радянської влади на вибори прийшло більше половини громадян – 54% [19, арк. 104].

У звітах виборчкомів і партійних інституцій одноголосно підкреслювалося, що вибори пройшли успішно, підтвердивши цим утворення на фоні послаблення позицій КНС та дезорганізації місцевих партійних осередків фіксувався сплеск політичної активності мас, особливо заможних верств. Так, під час обговорення перебігу виборчого процесу на засіданні Політбюро (12 січня 1926 р.) секретар ЦК В. Затонський наголошував, що вибори проходять успішно лише з причини недостатньої організованості ворожих до партії сил [22, арк. 53].

Для протидії потенційній небезпеці компартійно-радянське керівництво вирішило вжити заходів щодо недопущення до участі у чергових виборах «антирадянських елементів». У постанові Політбюро ЦК КП(б)У «Про підсумки перевиборів рад» (9 липня 1926 р.) вказувалося, що підвищена активність «куркулів та непманів» була зумовлена недоліками виборчого закону. Наголошувалося, що занадто розлоге трактування артикулів Конституції про виборчі права громадян, призвело до необгрунтованого надання права голосу «нетрудовим елементам».

Виходячи з цього, Політбюро ЦК КП(б)У рекомендувало ВУЦВК виправити ці «недоліки» при підготовці нової виборчої інструкції [23, арк. 185 зворот]. Партійна настанова була втілена ВУЦВК 18 грудня 1926 р. у черговій «Інструкції про вибори до рад». Віднині виборчих прав позбавлялися: селяни, які використовували найману працю (під цю категорію не потрапляли ті, хто на період жнив наймав не більше 2-х робітників); кустарі, які користувалися послугами більше одного найманого працівника; особи, які здавали в оренду сільськогосподарські машини та інвентар чи займалися перепродажем худоби і сільськогосподарських продуктів; усі служителі релігійних культів. Особливо потрібно наголосити на тому, що до тексту інструкції було додано норму, яка забороняла брати участь у виборах особам, які раніше належали до категорії позбавленців, але тепер в силу різних причин з неї вибули [4, с. 1389–1295].

Нова виборча інструкція найбільше вплинула на ріст чисельності позбавленців у сільській місцевості, де вона зросла у три рази – до 4,6% від усієї кількості громадян, які потенційно можна було б зарахувати до виборців. Бідняцькі елементи ці зміни, вбачаючи в них можливість повернути собі панівні позиції на селі, зустріли переважно позитивно. Середняки ж зустріли її насторожено. Особливо це було помітно на початку кампанії, коли багатьох із них неправомірно занесли до списків позбавленців. Так, на Волині позбавлення виборчих прав відбувалося під найрізноманітнішими приводами: «ворог радянської влади», «аферист», «дезертир», «крикун» тощо [28, арк. 12]. На настрої середняків негативно вплинуло і зарахування до позбавленців економічно зміцнілих у попередні роки господарів, які, відповідно до нової інструкції, підпадали до категорії нетрудових елементів і вперше не могли скористатися правом голосу.

Зміна політики у сфері надання виборчих прав негативно вплинуло на настрої сільського населення. На виборах 1926/1927 рр., у порівнянні з попередніми, явка виборців у сільській місцевості впала на 2,1% і становила 51,9%. У містах, навпаки, вона проводжувала зростати і складала 58% [28, арк. 12]. Приріст показників можна пояснити тим, що збільшення чисельності позбавленців майже не торкнулося міського населення.

Загалом же вибори 1926/1927 рр. з точки зору більшовицької партії пройшли цілком задовільно. Вони показали, що більша частина населення, беручи участь у виборах, вважала це виконанням свого персонального обов'язку. Отже, новий оберт обмеження виборчих прав не призвів до суттєвого зростання абсентеїзму.

У наступні роки у виборчих кампаніях все більшої ролі набуває використання адміністративного тиску на виборців. Таке становище було тісно пов'язано із внутрішньополітичними процесами в СРСР. Наприкінці 1920-х рр. розпочинається згорання нової економічної політики. Натомість у грудні 1927 р. XV з'їзд ВКП(б) оголосив курс на колективізацію сільського господарства та схвалив проведення першого п'ятирічного плану в рамках індустріалізації. Одночасно з цим посилювався тотальний контроль партії над усіма сферами суспільного життя. У такій ситуації при збереженні старого, відносно ліберального, виборчого законодавства існувала потенційна небезпека, що невдоволення населення зміною внутрішньополітичного курсу може призвести до обрання депутатами рад противників радянської влади.

У зв'язку з цим партійне керівництво застосувало превентивні заходи по посиленню контролю за виборчим процесом. 1 серпня 1928 р. у своїх рекомендаціях щодо підготовки виборчої кампанії Оргбюро ЦК КП(б)У наголошувало на необхідності оновлення персонального складу рад за рахунок «працьовитих та класово-виважених» робітників, батраків, бідняків та найкращих середняків. Одночасно вимагалось проводити підготовчу роботу до виборів під гаслом «зміцнення союзу робітничого класу з основною бідняцько-середняцькою масою селянства, направленою на повну ізоляцію і організацію рішучої відсічі куркульським та антирадянським елементам, як у селі, так і в місті» [24, арк. 48].

Практичне вираження рекомендації щодо «ізоляції нетрудових елементів» переросло у чергове розширення переліку підстав для позбавлення виборчих прав. На виборах, що відбулися на початку 1929 р., кількість позбавленців, у порівнянні з попередніми виборами, збільшилася на 86 тис. осіб і становила 896 тис. [7, с. XI].

Напередодні самих виборів 20 грудня 1928 р. ЦК КП(б)У ініціювало чистку виборчкомів від «ворожих елементів». До них зараховували осіб, які виступали з критикою радянської влади або у минулому належали до категорії позбавленців [25, арк. 130]. За підсумками цієї перевірки, наприклад, в Харківській окрузі було замінено 35 голів сільвиборчкомів, а в Первомайській – 9 [29, арк. 48]. Проведена чистка дозволила встановити цілковитий контроль партії за роботою виборчих комісій, а через них – за усіма стадіями переобрання депутатського корпусу рад.

Відзначимо, що за умов посилення в УСРР боротьби з проявами інакомислення та форсованим наступом на економічно зміцнілих у

роки непу громадян, участь у голосуванні ставала своєрідним підтвердженням лояльності виборців існуючому режиму. Це у свою чергу сприяло підвищенню активності населення у день голосування.

Посилення жорсткого контролю за виборчим процесом супроводжувалося вдосконаленням його організаційно-технічного забезпечення. Зокрема, продовжувала зростати кількість виборчих дільниць. Так, якщо у 1927 р. на одну сільраду в середньому припадало 3 виборчі дільниці, то в 1929 р. – вже 4. Крім того, на виборах 1929 р. посилилася агітаційна робота партійних та пробільшовицьких громадських організацій. На село було відправлено близько 15 тисяч партійців та активістів з числа робітників для допомоги у проведенні виборів [29, арк. 30]. Новим явищем стало проведення у день голосування різноманітних масових заходів. До агітації активно залучалися навіть учні шкіл. Так, у с. Білий Рукав Хмельницького району Вінницької округи у день виборів учні організованим порядком з прапорами та гаслами ходили по селі та розклеювали оповіщення про вибори. Для підвищення явки жінок масового поширення набула організація дитячих ясел у день голосування [29, арк. 54].

У сукупності усі вищеперераховані фактори забезпечили помітне зростання явки виборців. У виборах 1929 р. взяло участь 64,6% населення, у тому числі і близько 60% жінок, які мали право голосу [6, с. 46]. Останні вибори 1920-х рр. засвідчили суттєві успіхи у подоланні абсентеїзму виборців. Вони показали, що, апробовані у минулі роки, методи дозволяють забезпечити високу активність населення на виборах при жорсткому контролі за самим процесом обрання депутатів.

Таким чином, ставлення більшовиків до абсентеїзму протягом 1920-х рр. зазнало кардинальних змін. Якщо спочатку невисока активність населення на виборах їх цілком влаштовувала, то згодом підвищення явки виборців було визнано одним із головних завдань виборчих кампаній. З цією метою удосконалювалося технічно-організаційне забезпечення виборчого процесу, посилювалася агітаційна робота, а в певний період відбулася навіть часткова лібералізація виборчого законодавства. В результаті, у другій половині 1920-х рр. відбувається суттєве зростання кількості залучених у виборчий процес громадян, при збереженні їхнього мінімального впливу на формування депутатського корпусу рад.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій Б.М. Українська Радянська держава в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.) / Б.М. Бабій. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961.
2. ЗУ УСРР. – 1924. – № 34.
3. ЗУ УСРР. – 1925. – № 97.
4. ЗУ УСРР. – 1926. – № 79.
5. Лях С. Селянин як політики / Сергій Лях // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928.): колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький: в 2 ч. – Ч. 1. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009.
6. Маркова С. Місцеві вибори в УСРР та національних республіках СРСР у 1927, 1929 роках: порівняльний аналіз / С. Маркова // Мандрівець. – 2011. – № 3.
7. Перевибори Рад України та Молдавської автономної соціалістичної радянської республіки в 1928–29 р. – Х., 1929.
8. Ронин С. Переход к политике оживления советов (1924–1925 гг.) / С. Ронин // Советское государство. – 1936. – № 5.
9. Саламатова М.С. Абсентеизм в контексте советских избирательных кампаний 1920-х гг. / М.С. Саламатова // Вестник НГУЭУ. – 2013. – № 2.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 155.
11. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 446.
12. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 490.
13. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1030.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1032.
15. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1755.
16. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1758.
17. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1760.
18. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1761.
19. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 802.
20. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 3086.

21. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 3087.
22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 155.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 87.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 92.
25. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 93.
26. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 106.
27. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1716.
28. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2222.
29. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2543.

© **Бурда Владислав**
(Киев)

АБСЕНТЕИЗМ В ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ КАМПАНИЯХ В МЕСТНЫЕ СОВЕТЫ УССР В 1920-Е ГОДЫ

В статье рассматривается активность населения УССР во время избирательных кампаний в местные советы в течение 1920-х гг. Определены основные причины низкой явки избирателей на избирательные участки в первой половине 1920-х гг. Прослеживается изменение отношения компартийно-советского руководства к проблеме абсентеизма. Выясняются формы и методы государственной политики, направленной на повышение активности избирателей. Показано их связь с общественно-политическими и экономическими процессами внутри государства. Отмечается значение преодоления абсентеизма избирателей для легитимизации большевистского режима.

Ключевые слова: Украинская ССР, абсентеизм, избирательные кампании, избирательное законодательство, местные советы, Коммунистическая партия.

© **Vladislav Burda**
(Kyiv)

ABSENTEEISM IN ELECTION CAMPAIGNS TO LOCAL SOVIETS IN UKRAINIAN SSR IN 1920S

The article researches popular participation in elections campaigns to local councils 1920s in Ukrainian SSR. The research activity of voters in outlined period and measures the Bolshevik Party to its increase can trace the relationship between people and the Communist Party within the electoral process. It gives an opportunity to form an idea of the attitude of ordinary citizens to the Soviet government institutions.

Soviet electoral system of the 1920s envisages annually re-election of deputies of councils of all levels.

Such electoral process construction had to ensure a close relationship between government and voters. However, in the first half of the 1920s, characteristic feature of election campaigns was massive voter absenteeism. The inert attitude to elections can be explained as a deficiencies of organizational and technical support of election campaigns; patriarchal traditions of Ukrainian society, and quite conscious discovery protest against electoral system and introduced system of government.

In the first years the low turnout did not cause any significant complaints from the Bolsheviks.

The change in the attitude of the Soviet leadership to the problem of absenteeism occurs during the 1924–1925. Expanding populations who were eligible to vote would show the liberalization of political regime and increase interest in participating in the voting economically unproven groups (such as «seredniaky» in the village). Organizational and technical support of elections was improved.

These events led to the first success in the struggle with absenteeism. In elections 1925/1926 for the first time participated in more than half of voters. At the same time, a surge of political activity took place during the elections. This caused concern among the party leadership.

To counter the potential danger Communist Party and Soviet leadership decided to take measures to prevent participation in the next elections «anti-Soviet elements». On the eve of the next elections in 1926/1927 number of citizens, who were deprived of voting rights, was growing. However, in general elections for the Soviet leadership were successful. They showed that most people considered participation in the elections as a personal duty.

In the following years the party control of the electoral process continues to increase. Restrictions of the population in electoral matters continues. On election day, voter pressure increases. At the same time the organization of the electoral process and election campaigning were improving. Against this backdrop the voter turnout continues to increase. Besides, many voters considered their participation in the election as a confirmation of their loyalty to existing regime. This in turn contributed to the increased activity of the population on election day. All this above-mentioned factors have provided a marked increase of voter turnout. In elections in 1929 take part 64.6% of the voters.

Thus, the author concluded that Bolsheviks attitude to absenteeism during the 1920s. has undergone significant changes. At first they were satisfied with low turnout. Then increase of the voter turnout was identified as one of the main tasks of election campaigns For this purpose technical and organizational support for the election process and agitation continuously improved. In one period there was even a partial liberalization of the electoral law. As a result, the number citizens, which was involved in the electoral process, significantly increases. But their minimal impact on the formation of councils of deputies remains.

Keywords: Ukrainian SSR, absenteeism, election campaigns, election law, local soviets, Communist Party.

До редакції надійшла 22.12.2015.

УДК 94:140.8:316.75 (1–15+5) «1920/1930»

© Оксана Таранон
(Переяслав-Хмельницький)

ЦІННІСНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКО-БІЛЬШОВИЦЬКОЇ СВІТОГЛЯДНИХ ПАРАДИГМ: ІДЕОЛОГІЧНІ СПЕКУЛЯЦІЇ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ ГРОМАДЯН УСРР 1920–1930-Х РР.

У статті проаналізовано витоки світоглядного протистояння європейського та «азійського» цивілізаційних вимірів, основи російської ціннісної системи, яка історично тяжіє до східної цивілізаційної моделі. Радянська держава продовжила стратегію протистояння та ідеї месіанства Росії щодо Західної цивілізації. Більшовицька пропаганда сформулировала концепцію протиставлення «єдиної у світі» соціалістичної країни «загниваючому» капіталістичному Заходу. Радянська пропаганда не приховувала ідею зверхності Росії в процесі поширення соціалізму, активно культивувала тезу ворожого капіталістичного оточення.

Весь пропагандистський апарат був спрямований на формування переконання громадян про перевагу радянського способу життя. Часто за цими тезами приховувалася економічна і технічна відсталість радянської системи. Відгороджуючи ідеологічною завісою власних громадян від західноєвропейської системи цінностей та економічних досягнень, радянська партійна номенклатура продовжувала користуватися благами європейської медицини.

Ключові слова: капіталістичний Захід, радянські цінності, Радянська Україна, західноєвропейські цінності, ідеологічні штампи.

Питання цивілізаційного вибору України, що активно обговорювалося українськими аналітиками протягом останніх років та критично загострилося в умовах російської агресії на Сході України, актуалізує проблеми самоідентифікації, визначення шкали ціннісних орієнтирів українців. Курс на євроінтеграцію багатьма українськими науковцями пояснюється як повернення до «себе», до власних ментальних витоків і ціннісних стереотипів. Серед прагнень інтеграції до європейської спільноти також називають «втечу від комуністичного минулого, яке все ще з нами, в наших головах і звичках, в орієнтації на патерналістську роль держави» [7, с. 27].

У даній статті зроблено спробу проаналізувати пропагандистське використання тези «капіталістичного Заходу» в світоглядному протистоянні радянських та західноєвропейських (зрештою, і загальнолюдських) цінностей, ідеологічні маніпуляції масовою свідомістю громадян Радянської України. У даному ракурсі тема ще не знайшла свого висвітлення.

Сучасні дослідники значну увагу приділяють обґрунтуванню цивілізаційної, ментально-ціннісної, суспільно-політичної, економічної приналежності українського історичного процесу до європейської матриці, указують «камені спотикання» між європейськими та «азійськими» ціннісними стереотипами [4–6], визначаючи суть протистояння між Заходом і Сходом як епічну битву між деспотією і демократією, свободою і рабством, законом і беззаконням [5, с. 19; 4, с. 28]. Азійську суть Російської державності досить обґрунтовано викладено в дослідженні Л. Залізняка [1]. О. Сокирко доводить, що утвердження російських економічних стандартів у господарському укладі України призвело до поширення азійської бізнесетики з приматом державного всевладдя, опори на особисті зв'язки, нехтування приватної власності, прозорості і конкурентності. А економічна стратегія наздогнати Європу і світ органічно продовжувалася за часів СРСР [6, с. 34].

Сучасні дослідники доволі глибоко і аргументовано обґрунтовують тезу про існування